

GELENEKSEL DİPLOMASİDEN MODERN DİPLOMASİYE DİPLOMASİNİN TARİHSEL EVRİMİ

Erdem EREN*

Özet

İnsanlık tarihinde kökeni yazılı dönem öncesine dayanan diplomasi, toplumlar ve devletlerarasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümü ve ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada diplomasinin ilk ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği tarihsel evrim incelenmiştir. Barışçıl yöntemler ile müzakereler uygulayan diplomasi, ad hoc diplomasiden sürekli diplomasiye, geleneksel diplomasiden modern diplomasiye büyük evrimler geçirmiş, uluslararası ilişkilerdeki işlevselliğinden ötürü meslek, sanat, bilim, süreç ve görev gibi kodlarla tanımlanmaya çalışılmıştır. Hititler ve Eski Mısırlılardan günümüze kadar olan süreçte diplomasi geçirdiği evrimlerle, medeniyetlerin katkıları, Rönesans ve Reform hareketleriyle ise günümüzdeki mevcut formuna erişmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Ad Hoc Diplomasi, Sürekli Diplomasi, Geleneksel, Klasik ve Modern Diplomasi

DIPLOMACY'S HISTORICAL EVOLUTION FROM TRADITIONAL DIPLOMACY TO MODERN DIPLOMACY

Abstract

In the history of humanity, diplomacy has emerged to solve the problems that may arise between societies and states and to develop relations. In this study, the historical evolution of diplomacy from its first emergence to the present has been examined. Through diplomacy, ad hoc diplomacy, permanent diplomacy, traditional diplomacy and modern diplomacy, major innovations have been underway and codes of professional, art, science, process and task have been tried to define because of their international relevance. From the Hittites and the Ancient Egypt, the contributions of civilizations, the Renaissance and the Reform movements reached today's present form.

---

* İstanbul Rumeli Üniversitesi, Rumeli Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Doktorant – Araştırma Görevlisi, erdemeren2234@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-9891-1763.

Keywords: Diplomacy, Ad Hoc Diplomacy, Permanent Diplomacy, Traditional Diplomacy, Classical Diplomacy, Modern Diplomacy.

1. Kavramsal Olarak Diplomasi

Uluslararası ilişkiler devletlerin birbirleri arasındaki siyasi, ekonomik, askeri ve sosyo-kültürel ilişkilerde etkileşim sağlamasını öngörmekte, bu bağlamda da dış politika büyük önem kazanmaktadır. Diplomasi'nin en nihai amacı dış politika ve ilgili konularda meydana çıkan sorunların barışçıl yöntemler ve müzakereler yolu ile çözülmesini sağlamaktır. İlgili bu görev ise diplomatlar ve çeşitli sorumlular vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Diplomatlar bu görevlerinin yanında görev yaptıkları ülkelerde kendi ülkelerini askeri, iktisadi, siyasi ve ticari olarak birçok alanda temsil de etmektedirler (Daban, 2016: 23-24). “Diplomasi” kavramının en çok karıştırıldığı kelimelerden biri işte “dış politika” kavramıdır. Dış politika, bir devletin uluslararası ilişkilerinde izleyeceği temel yolu gösterirken; diplomasi'nin de amaçlarını ve görevlerini belirler. Diplomasi ise dış politikanın gerçekleştirilmesine yönelik araçları, yöntemleri ve öteki pratik önlemlerin tümünü içerir. Bu tanımlarla ikisini birbirinden ayırmak gerekmektedir (Tuncer, 1984: 50).

İnsanlık tarihinin neredeyse ilk dönemlerinden beri diplomasi, toplumlar ve devletlerarasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayan anahtar bir kavram olagelmıştır. Bununla birlikte diplomasi'nin hem kavramsal hem de işlevsel boyutunu tarif edebilmek için birçok tanım da ortaya konmuştur. Bu tanımların birçoğunda uluslararası ölçekte toplum, devlet, hukuk ve çıkar kavramları ortak olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak diplomasi kavramını tüm ortak paydalarıyla ifade etmeden ya da tanımları incelemeyen önce diplomasi kelimesinin etimolojisini yani kelimenin kökenini incelemek gerekmektedir.

Diplomasi kavramının kökeni ile ilgili ilk açıklamaya göre kavram Yunancadan türetilmiş olup, “çift veya iki kat” anlamına gelen “diplos” ya da “iki yan veya iki taraf” kelimelerinden türetildiği ifade edilmektedir (Özcan ve Çınar, 2014: 153). Diplomasi kelimesinin kökeni ile ilgili diğer bir görüş incelendiğinde ön plana çıkan ilk kelime Yunanca *Diplomeis* kelimesidir. Bu kelimeden ise Latince “çift” anlamına gelen *Diploma* sözcüğü türemiştir. Bu sözcük eski Yunan ile Roma İmparatorluğu dönemlerinde ayrıcalıkları içeren resmi belgeleri ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır (Meray, 1956: 81). Süreç içerisinde ise resmi belgeleri deşifre etme ve arşivleme gibi faaliyetler *diplomasi* kavramı ile isimlendirilmeye başlanmış, diplomasi'nin günümüzdeki anlamıyla kullanılması 18. yüzyılda olmuştur (Tuncer, 1991: 4).

Diplomasi kelimesinin kökenini ele aldıktan sonra kavramı ve ilgili tanımlara değinecek olursak farklı bakış açılarını içeren ve kavramı farklı boyutlarıyla ele alan birçok tanımın olduğunu da söylemek gerekir. İlk olarak en genel anlamıyla diplomasi; “milletlerarası ilişkileri yürütme ve yönetme mesleği ile bu mesleğin uygulama alanıdır” (Girgin, 1975: 134). Diplomasinin devletleri ve özellikle de hükümetleri öne çıkaran bir tanımına göre ise diplomasi; “bir hükümetin belli konulardaki kanı ve görüşlerini doğrudan doğruya diğer devletlerin karar vericilerine iletme sürecidir” (Gönlübol, 1975:112). Diplomasinin uygulamacılarını ifade eden bir diğer tanımda diplomasi; “devletlerarasında barışçıl ilişkilerin hükümet görevlileri ve yetkili ajanlar aracılığıyla icra edilmesidir” (Hamilton ve Langhorne, 1995: 1).

Diplomasiyi devletler arasındaki ilişkileri yürütmede araç olarak gören birçok tanımda diplomasinin bu işlevinin bir sanat olarak ifade edildiği görülmektedir. Bu durumlara örnek verecek olursak diplomasi;

- “uluslararası ilişkilerin barışçıl yol ve araçlarla yürütülmesi sanatıdır” (Tuncer, 1982: 17).
- “uluslararası ilişki ve görüşmeleri kendi çıkarlarına uygun biçimde yürütme sanatıdır” (Dağ, 2005: 153).
- “uluslararası ilişkilerin görüşmeler aracılığıyla büyükelçiler ve diğer diplomatik kadro üyeleri tarafından yürütülmesi görev veya sanatıdır” (Nicholson, 1950: 15).
- “ulusal gücü meydana getiren farklı öğeleri, ulusal çıkarları en yakından ve en dolaysız şekilde ilgilendiren uluslararası mesele ve durumlar üzerinde en yüksek etkide bulunabilecek bir yapıya kavuşturma sanatıdır” (Morgenthau, 1970: 181-183).

Diplomasiyi sanatın yanında zekâ ile de vurgulayan bir tanım da mevcuttur. İngiliz bir uzman olan Sir Ernest Satow’a göre diplomasi; “zekânın müstakil devletlerarasındaki resmi ilişkilere tatbik edilmesi demek olup, bu özelliği dolayısı ile de bir sanattır” (Versan, 1995: 89-90). Diplomasiyi sanat vurgusunun yanında bilimsel yönüyle de ele alan tanımlar da yok değildir. Bu bakış açısına göre; “Diplomasi, fonksiyonu itibariyle ilk önce bir sanat halinde belirmiş olsa dahi onun ilim ile olan münasebetlerini inkâr etmek kabil değildir. Muhtelif devletlerin hukuki, siyasi ve iktisadi vaziyetlerini, menfaatlerini, tarihlerini, emellerini, istikbale ait düşüncelerini etrafıyla bilmek bir diplomat için zaruridir. Bunları öğrenip bilmek manasında, diplomasi bir ilimdir. Sonra bu bilgilere dayanarak milletler arası işleri görmek ve yürütmek manasında da diplomasi, bir sanattır” (Alsan, 1947: 260). Diplomasinin tanımlarının bu kadar

farklılık göstermesinin ana nedeni ise diplomasi teorisinin gelişimi sürecinde, dönem dönem gösterdikleri özellikler ve etkileridir.

2. Diplomasinin Tarihsel Gelişimi

Diplomasi tarihinin toplumların birbirleriyle iletişime geçmeye başladığı yazılı dönemin de öncesine dayandığı bilinse de, net olarak ilk ilişkilerin savaşıardan dolayı kurulduğu kabul görmektedir. Burada da amaç çatışmalara ara vermek, yaralılara yardım sağlamak ve hatta barış görüşmeleri yapmak olmuştur. Bu görüşmelerin yapılması için karşılıklı haberci gönderme uygulaması diplomasinin ilk örneği olarak algılanmış, bu habercilerin mesajlarını iletmeleri için öldürülmemeleri ve korunmaları onlarla ilgili bir statünün oluşmasına imkân tanımıştır (Nicholson, 1950: 17). Bu statü kapsamında haberciler tanıtıcı işaretler taşımaya başlamış ve toplumlar arasındaki ilişkiler de başta ticaret ve evlenme olmak üzere çeşitli alanlarla beraber genişlemeye başlamıştır (İskit, 2007: 67-68).

2.1. Tek Yanlı ve Sürekli Olmayan Diplomasi ya da Ad Hoc Diplomasi

İlk diplomasi örnekleri ile uygulamaları hakkında ne zaman başladığına yönelik kesin bilgiler mevcut olmamakla birlikte, bunların sürekli nitelikte olmadığı ve bu bağlamda kalıcı diplomasi kurumlarının da bulunmadığı tartışılmayan hususlardan biridir. Sürekli olmayan diplomasi ya da “ad hoc diplomasi” olarak adlandırılan bu uygulama; tek yanlı ve geçici bir diplomasi yöntemi olup, diplomasi temsilcilerinin belirli bir süre veya görevle yabancı devletin ülkesine gönderilmesi, görev sona erdiğinde ise kendilerini gönderen devletin ülkesine geri dönmeleri olarak açıklanmaktadır (Tuncer, 1984: 51). Bu bağlamda karşımıza çıkan sürekli olmayan ilk diplomasi örnekleri Hititler ve Eski Mısırlılar döneminde birbirleri arasında gerçekleşen mesaj, armağan, tahta çıkmaya ilişkin tebrik ve başsağlığı mektuplarının ulaştırılmasıdır (Tuncer, 1982: 16).

Yazılı ilk diplomasi örnekleri incelenirse ortaya iki önemli belge çıkmaktadır. Bu belgelerden ilki, M.Ö. XIV. yüzyılın ilk yarısında Eski Mısır ile Ön Asya Büyük Krallıkları ve Suriye-Filistin Şehir Beylikleri arasında diplomatik ilişkiler hakkında bilgi veren “Amarna Mektupları”dır. Mektupların dili Akatça olup, dört yüz civarında olan bu mektuplar, hükümdarların birbirlerine yazdıkları siyasi içerikli metinlerden oluşmuştur (Tuncer, 1991: 5). Diplomasinin ilk araçları olan habercilerin Amarna Mektuplarında da aktif rol oynadıkları görünmekle birlikte, habercilerin sadece bu mektupların ve hediyelerin tesliminde değil, siyasi ve ticari konularda da temsille görevliyidiler (Tuncer, 2006: 17-18). Yazılı ilk diplomasi

örneklerinden ikinci önemli belge ise M.Ö. 1278 yılında Eski Mısırlılar ve Hitiler arasında imzalanmış olan Kadeş Anlaşması'dır. Anlaşma hem ilk yazılı diplomasi belgelerinden biri olmasının yanı sıra, anlaşmaların bağlayıcılığı, uluslararası barış ve güvenlik konularını kapsayan düzenlemeler içermesinden ötürü uluslararası hukuk bakımından da oldukça önemlidir (Tuncer, 1991: 6-7).

2.1.1. Yunan Şehir Devletleri

İzleri M.Ö. 700'lü yıllarda görülen Yunan Şehir Devletleri, birbirleriyle kurdukları diplomatik ilişkilerle hem bağımsızlıklarını koruyabilmişler, hem de siyasi ve ticari konularda birbirleri ile ilişki içine girmişlerdir (İskit, 2007: 70). Yunan tarihçi Thucydides'e göre şehir devletlerinin birbirleri arasında gönderdikleri misyonlar Yunanistan'da diplomatik faaliyetlerin başlangıcı sayılmakta olup, önceleri geçici gönderilen bu özel misyonların milattan önce beşinci yüzyılda süreklilik kazandığı belirtilmektedir. (Versan, 1995: 91). Şehir devletlerinin güç olarak birbirlerine yakın olması, aynı zamanda ortak kültür, dil, din gibi değerlere sahip olmalarından ötürü Yunan Şehir Devletleri Dönemi diplomasiye gelişimine katkı sağlayan bir dönem olmuştur (Hamilton ve Langhorne, 1995: 9). Yunan Şehir Devletleri döneminin diplomasiye gelişimine sunduğu en önemli katkı kurumsal oluşumlara yönelik atılan ilk adımlardır. Bu adımlardan birincisi diplomatik ilişkileri yürüten diplomasi temsilcileri ile ilgili üç sınıfın geliştirilmesidir. Bu üç sınıf ise *kerykes*, *presbies* ve *proxenos*'tur. Yunan Şehir Devletleri diplomasisinin ilk döneminde haberci olarak görev yapan *kerykes*'in yerini, süreç içerisinde daha sonra elçi niteliğindeki *presbies*, sonra ise konsolosun tarihteki ilk örneği sayılabilecek *proxenos* kurumları almıştır (Adcock ve Mosley, 1975: 152).

Hitabet yeteneği güçlü olan aynı zamanda kendilerine verilen ve iletilmesi gereken mesajları unutmamak için kuvvetli bir hafızaya sahip olan kişilerden seçilen *kerykes*'lerin yani habercilerin temel görevleri mesajları gönderdikleri şehir devletine ilettikten sonra kendi meclisleri önünde etkili bir konuşma yapmak olmuştur (Tuncer, 1991: 8). Yani bu kişilerin gönderildikleri ülkelere ilişkin bilgi toplamaları ya da döndüklerinde bu ülkeler hakkında raporlar vermeleri de beklenmiyordu. *Kerykes*'lerin ardından *presbies*'ler ise elçi anlamına gelen kurumu uygulamışlar, bu kişiler siyasi açıdan etkin ve ilerleyen yaşlarının da etkisiyle bilge statüsüne layık görülen şahıslar arasından seçilmişlerdir. Haberciler gibi bu elçilerde belirli bir görev veya süreyle sınırlı faaliyet göstermişlerdir. Buna rağmen elçiler diplomasiye iki temel alanda önemli katkılar sunmuşlardır. Bunlardan ilki diplomatik ayrıcalıklar olup,

dönem itibariyle yabancılara karşı uygulanan statüden farklı olarak bu elçilerin tanrıların koruması altında olduğu kabul edilmiştir (Adcock ve Mosley, 1975: 152-153, 229). Presbies yani elçilik kurumunun diplomasiye olan katkılarından ikincisi ise elçilerin görevlerinin yanı sıra devletlerini temsil amacıyla uygun gördükleri görüşmelerde bulunabilmiş olmalarıdır (Adcock ve Mosley, 1975: 155).

Kerykes ve *presbies* dışında Yunan Şehir Devletlerinin birbirleriyle ilişkilerini yürütmek amacıyla günümüzdeki konsolosluk makamının ilk örneğini de teşkil eden *proxenos*'tur. Dönemi itibariyle *proxenos*'lar, belirli bir görev veya süreyle sınırlı olarak görevlendirilmiş olan diğer benzer temsilcilerden farklı bir şekilde, görev yaptığı şehir devletinin vatandaşı konumunda bulunmasına rağmen; kendisini gönderen devleti temsil etmiştir (Adcock & Mosley, 1975, s. 160). Bu özellikleriyle günümüzde daha çok fahri konsolosluk kurumuyla benzerlik taşıyan *proxenoslar*; siyasi temsil yetkisi taşımamalarından ötürü daha çok ticaret ve denizlerde seyrüsefer serbestliği gibi hususlarda yabancı devlet ülkelerinde görevlerini sürdürmüşlerdir (Seviğ ve Seviği, 1962: 213).

Yunan Şehir Devletleri Dönemi'nin diplomasinin tarihsel olarak gelişimine sağladığı katkılardan "*kerykes*, *presbies* ve *proxenos*" üçlü yapısının dışında ikinci olarak "*Amphictyonic Konseyler*"dir. Dönem itibariyle daha çok dini festival ve törenler amacıyla toplanan Konseyler, zamanla Şehir Devletleri arasındaki uyuşmazlıkları görüşmek ve çözüm aramak amacıyla da toplanmaya başlamışlardır (Seviğ ve Seviği, 1962: 229). Şehir Devletleri arasındaki uyuşmazlıkları çözmek amacıyla Konseylerin toplandığı mekânlar ülke-dışılık prensibiyle dokunulmaz olarak kabul edilmeye başlanmış, bu durumdan ötürü Konseylerde görev yapan diplomasi temsilcileri de diplomatik ayrıcalıklara sahip olmaya başlamışlardır (Nicholson, 1950: 41).

Genel olarak Eski Yunan diplomasininin "açık diplomasi" anlayışını benimsediği, diplomatik görüşmelerin tümüyle kamuoyuna açık olarak yürütüldüğü görülmektedir. Örneğin ülkeye gelen yabancı elçilerin Meclis önünde yapacakları konuşmaların günleri dahi daha önceden kamuoyuna duyurulmaktaydı. Böylelikle görüş ve politikalar ile bu elçilerle yapılan görüşme ve tartışmalar halktan da gizli tutulmamaktaydı. Ayrıca görüşmelerin bitiminde imzalanan anlaşmalar ile sözleşmeler bir levha üzerine yazılıp herkesin görebileceği bir yerde de sergilenmekteydi (Tuncer, 1984: 53).

2.1.2. Roma ve Bizans İmparatorlukları

Roma İmparatorluğunda Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerindeki diplomasi uygulamalarının diplomasinin gelişimine önemli bir etkisi olmamış, etki daha çok uluslararası hukuk alanında gerçekleşmiştir (İskit, 2007:74). Roma İmparatorluğunda hem diplomasi hem de uluslararası hukuk alanındaki örnek uygulamalardan ve kurumlardan biri anlaşmalar şubesi olarak hizmet veren *Fetialler Meclisi ya da Heyeti*'dir. Üyeleri rahiplerden oluşan Fetialler Meclisi ya da Heyeti'ni günümüzdeki dışişleri bakanlıklarında görülen Andlaşmalar Şubesine de benzetmek mümkündür (Tuncer, 1984:84). Meclisin ana görevleri ise anlaşma metinlerini muhafaza etmek, protokol kurallarının işleyişini sağlamak ve savaş ile barışın belirli kurallara uyularak ilanının yapılmasını sağlamak olmuştur (Tuncer, 1991:12). Meclisin ya da Heyetin bir sözcüsü mevcut olup, devlet memuru olan bu sözcü ile müzakereler yürütülürdü ve Roma'da bu sözcüye Pater Patratus adı verilmişti (Versan, 1995:91). Patratus devlet memurları arasından seçilir, bu sözcüye İmparatorluğu adına diğer devletlerle yapılan antlaşmaları imzalama görevi de verilirdi. Hatta Patratus müzakereler sonuç vermezse Roma adına harp ilan etme yetkisine de sahipti.

Fetialler Meclisi ya da Heyeti dışında Roma'da yürütülen diplomasi içerisinde yer alan ikinci bir kurum ise *nuntii* veya *oratores* olarak da anılan elçilerdir. Bu elçiler Senato'dan aldıkları güven mektupları ile talimatlar doğrultusunda görevlerini ifa etmişlerdir. Elçiler görev alanları dışına çıktıklarında ise vatana ihanet suçlamasıyla yargılanmaları gündeme gelebilmiştir (Tuncer, 1991:12). Romalı elçilerin büyük bir çoğunluğu senatörler ile en soylu şövalyeler arasından seçilmekte olup, kısa süreli görev yapan bu elçilerin ülkelerine döndüklerinde Senato'ya yapmış oldukları işlerle ilgili rapor arz etmeleri gerekmektedir (Tuncer, 1984:53).

Roma İmparatorluğunda diplomasinin ve dış ilişkilerin yürütülmesi Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde farklılıklar göstermiştir. İlk olarak Cumhuriyet döneminde diplomasi ile dış ilişkiler Senato tarafından gerçekleştirilmiş, elçileri görevlendirmek ve yabancı elçileri kabul etmek Senato'nun yetkileri arasında yer almıştır. İmparatorluk dönemine gelindiğinde ise bütün yetki İmparator'un üzerinde toplanmış, Senato'nun yetkileri ise sembolik olmuştur (İskit, 2007:74-75). Roma İmparatorluğu döneminde diplomasinin kurumsal gelişimine önemli katkılar sağlanmasa da uygulamada bazı adımlar atılabılmıştır. Bu dönemde yabancı devlet diplomasi temsilcilerine uygulanan diplomatik ayrıcalıklar bu adımlardan biridir. Ayrıca yine yabancı devlet elçilerinin diplomatik ayrıcalıklarını kötüye kullanması halinde, ilgili elçiler özel koruyucularla kendilerini görevlendiren devlete gönderilmiş ve sürecin devamında o devlette yargılanmaları beklenmiştir ki bu uygulama günümüz diplomasi uygulaması ile de örtüşmüştür (Tuncer, 1991:12).

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi ile M.S. 395 yılında kurulan Bizans İmparatorluğu ise Roma İmparatorluğundan farklı bir siyasi konjonktürde yaşaması ve askeri olarak yoğun bir tehdit almasından ötürü diplomasiyi etkin biçimde kullanmaya çalışmıştır (Hamilton & Langhorne, 1995:14-15). Bizans'ın diplomasiye katkısı ise büyük oranda uygulamaya yönelik olmuştur. Bu katkılardan birincisi bu dönemde protokol kavramının öneminin artması ve bu protokol usullerinin dış politika ilkeleriyle beraber kullanılmasıdır. Bizans İmparatorluğu diplomasinin öneminin farkına varmış, yüksek tabaka olan *silentiariüs'lerden* seçilen ve *logothesis* adı verilen elçiler belirlemeye ve diplomatlar yetiştirmeye başlamışlardır (Versan, 1995:92). Bizans İmparatorluğu diplomasi de ilkesel olarak yabancı devletlerarasında uyuşmazlıkların doğmasına sebebiyet vermek ve dostane ilişkiler yoluyla da yabancı devletleri etki altına almayı ön planda tutmuştur (Nicholson, 1950:25). Bu nedenle Yunan Şehir Devletlerindeki hatip diplomatların yerine gözlemci diplomatlar önem kazanmıştır. Gönderilen bu diplomatların ise özellikle güncel konularla ilgili rapor düzenlemeleri de zorunlu hale getirilmiştir. (Tuncer, 1991:14). Bu güncel konular ise daha çok ilgili ülkelerin içişleri ve öteki devletlerle olan ilişkilerine yönelik olmuştur.

Bizans'ta diplomasi adına yaşanan en önemli ilklerden biri hükümet nezdinde dış ilişkileri yürütmek amacıyla özel bir şube kurulması ve yine ilk olarak yabancı ülkelere gönderilecek elçilerin eğitime tabi tutulmasıdır (Tuncer, 1984:54). Bizans İmparatorluğu döneminde diplomaside yaşanan önemli gelişimlerden biri de konsolosluk kurumuna yönelik olmuştur. Özellikle Haçlı Seferleriyle konsoloslar dünya çapında yayılım göstermiş, örneğin Venedik, Marsilya ve Cenova gibi şehirlerin tüccarları doğuya doğru ilerlemiş, bunun yanında bazı limanlar ile şehirlerde depolar kurmuşlardır. Bu depoların emniyetinin sağlanması için bir mahalle oluşturulmuş, bu mahallelerdeki yargı yetkisinin kullanılması adına seçilen tüccar, konsolos olarak görev yapmıştır (Menemencioğlu, 1938:132). Bu görev ise *consul* adını taşıyan ve günümüzdeki konsolosun temelini oluşturan yargıçlar tarafından yerine getirilmiştir (Çelik, 1980:548). Bizans İmparatorluğunun özellikle M.S. 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile ticaretin merkezi haline gelmesi de bu süreçte önemli bir etken olmuştur.

2.1.3. Hint Prenslükleri ve İslam Devleti

Diplomasinin bir diğer gelişim alanı Asya'da olmuş, Asya'daki Hint Prenslükleri de çağlar öncesinde birbirleriyle diplomatik ilişkiler içerisinde olmuş, birbirlerine elçi göndermişlerdir. Ancak bu uygulama istikrarlı bir durum arz etmemiştir. Elçiler *dutas* olarak isimlendirilmiştir.

Hint Prenslüklerinin dış devletlerle olan diplomatik ilişkilere dair en önemli örnek ise Büyük İskender'in imparatorluğu yıkıldıktan sonra onun yerine kurulan yeni Hellen devletleriyle olan görüşmelerdir (Versan, 1995:92).

İslam devletine geldiğinde ilk olarak Hz. Muhammed döneminde komşu devletlere zaman zaman özel temsilciler gönderilmiş, bu temsilcilerin görevi ise devletlerarası ilişkileri geliştirmek değil, doğan ya da doğabilecek bazı konu ile sorunları çözmektir. Hz. Muhammed döneminden beri İslam ülkeleri *Dar ül İslam*, diğer devletler ise *Dar ül Harp* olarak adlandırılmaktadır. Hz. Muhammed'in özellikle *Dar ül Harp* ülkelerine *Dar ül İslam*'a dâhil olmaları adına elçiler aracılığıyla teklifler gönderdiği bilinmektedir (Versan, 1995:92-93). Hz. Muhammed *Dar ül İslam*'a dâhil olmaları adına Bizans'a, Mısır, İran ve Habeşistan'a elçiler gönderdiği bilgilerle mevcut olup, hem Müslümanlığın yayılmasında hem de İslamiyet'i kabul eden devletlerarasında yakınlaşmanın doğmasında bu gibi diplomatik faaliyetlerin önemli olduğu açık bir gerçektir. Bu ilk faaliyetler neticesinde siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkilerin gelişimi için Müslüman devletler birbirlerine elçiler göndermeye başlamışlar; Fatımiler, Memluklar, Beni Hafslar hem birbirlerine hem de Uzak Doğu ve Orta Asya'daki Müslüman Türk devletlerine temsilciler yollamışlardır (Versan, 1995:93).

2.1.4. Ortaçağ ve Rönesans Dönemleri

Ortaçağ'da birçok alan gibi diplomasi de Papalık etkisi altında kalmış, bu nedenle de dönemin diplomasi gelişimine katkısı sınırlı olmuş, az sayıda kural günümüze ulaşabilmiştir (İskit, 2007:85). Ortaçağ'a özgü olarak Papalık döneminde öne çıkan diplomasi kurumları ise *Nuncius*, *Legate*, *Plena Potens* ve *Ambactiare* olmuştur. İlk olarak *Nuncius*'ların temel amacı mesajları hızlı ve isabetli bir biçimde iletmek olmuş, zamanla yaygınlaşan bu kişiler "canlı mektup" olarak anılmışlardır (İskit, 2007:85). *Nuncius*'lar başta kişi dokunulmazlığı olmak üzere birçok diplomatik ayrıcalığa sahip olmuş, bunun kökü de dini nedenlere dayanmıştır.

Ortaçağ'ın ilerleyen dönemleriyle birlikte devletler arasındaki mesafelerin artması ve ilişki konularının çoğalması sonrasında *Nuncius* ve *Legate* gibi iki kurumun dışında yeni bir kurum ihtiyacı doğmuş bunun neticesinde de *plena potens* ortaya çıkmıştır. *Plena potens*'ler tam yetkili elçi anlamına gelmekle birlikte anlaşma görüşmelerine katılıp müzakereler sonunda anlaşmayı imzalama yetkisini de uhdesinde barındırmışlardır (İskit, 2007:85). *Plena potens*'lerin bu yetkilerine rağmen merasimlerde hükümdarlarını temsil yetkisine sahip

olmamaları yeni bir kurum olarak *ambactire*'in yani elçi kurumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (İskit, 2007: 86).

2.2. Sürekli Diplomasinin Ortaya Çıkışı

Elçi kurumunun ortaya çıkışı, modern diplomasiye doğru geçişte ilk adımlardan biridir. Öyle ki Rönesans ile diplomasi ilişkilerinin görev ve süre açısından sürekli hale gelmesi adına sürekli diplomasinin temel kurumu olan mukim büyükelçilik ortaya çıkmış, buna rağmen önceki dönemlerde görev ve süre bakımından sınırlı olarak yabancı devletlere gönderilen diplomasi temsilcileri de varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Matthew Smith Anderson tarafından sürekli diplomasi şöyle ifade edilmiştir; “Diplomatik temsilcilerin başka bir ülkede, ülkesi adına diplomatik faaliyetleri yerine getirmek ve bulunduğu ülke hakkında bilgi edinmek ve ülkesine rapor etmek amacıyla dikkate değer bir süre için bulunmasıdır” (Anderson M. S., 1993:3-7).

Mukim büyükelçilikler ilk olarak 14. yüzyıl sonları ile 15. yüzyıl başlarında Kuzey İtalya’da gündeme gelmiş, şehir devletleri arasındaki diplomatik ilişkilerde mukim büyükelçilikler kullanılmaya başlanmıştır (İskit, 2007:87). Bunun en önemli nedeni ise o dönem itibariyle bu devletlerin güçlü bir imparatorluk bünyesinde bulunmamaları, dış ilişkilerini yönlendirmede yetkiyi ellerinde tutabilmeleridir. İlk mukim büyükelçiliğin nerede olduğuna yönelik net bir bilgi bulunmamakla birlikte, iki görüş ön plana çıkmaktadır. Birinci görüşe göre tarihteki ilk mukim büyükelçilik 1446 yılında Milano şehrinin Floransa nezdinde 20 yıl süreyle görevini yapan büyükelçi olarak değerlendirilmektedir (Anderson M. S., 1993:7), (Hamilton & Langhorne, 1995:34-35). İkinci görüşe göre ise 1455 yılında Milano Dükü Francesco Sforza’nın Cenova’ya gönderdiği elçi ilk mukim büyükelçidir (Nicholson, 1950:30).

1540’a gelindiğinde Kuzey İtalya’da sürekli diplomasi ilişkilerinin genel bir uygulama halini aldığı görülmüş olup Venedik, Floransa, Milano ve Napoli şehirlerinin birbirleri arasında mukim büyükelçilikler bulundurduğu da bilinmektedir (Anderson M. S., 1993:7). Dönemin güçlü devletlerinden Fransa ile İngiltere’nin sürece dâhil olması geciktiği gibi Osmanlı İmparatorluğu’nun diplomatik ilişkilerinde mukim büyükelçi kullanması ancak birkaç yüzyıl sonra gerçekleşebilmiştir (Anderson M. S., 1993:9). Rönesans boyunca devam eden diplomasinin gelişimi Reform sürecinin ilk dönemleriyle birlikte kesintiye uğramıştır. Bunun en önemli nedeni ise dinsel konularda Papa’nın tekelinin ortadan kalkmasıyla, farklı mezhepteki Hıristiyan devletleri arasında uyumsuzlukların çıkmasıdır. Bu süreçte 16. yüzyılın

ortalarında mukim büyükelçilerin görevlerinde de değişim olmuş, büyükelçiler bilgi edinmenin dışında, kendisini gönderen devleti temsille görevlendirilmişlerdir (İskit, 2007:93-94).

Mukim büyükelçilere geçilmesiyle önceki dönemlerde görev alan sürekli olmayan diplomasi temsilcilerine ait diplomatik ayrıcalıklarda yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu süreçte gündeme gelen en önemli konu hukuki yargı bağımsızlığı olmuş, Ortaçağ'da uygulanan hukuki yargı bağımsızlığının dönemin ihtiyaçlarını karşılamaması ve uluslararası uyuşmazlıkların ortaya çıkmasından ötürü 18. yüzyıl ortalarında hukuki yargı bağımsızlığı ilkesi genel kabul görmeye başlamıştır (Hamilton & Langhorne, 1995:44). Sürekli diplomasi uygulaması ile mukim büyükelçilerin temsil görevi daha çok ön plana çıkmıştır. Temsil görevinin icra edildiği resmi tören ile merasimlerde ise yabancı devlet büyükelçileri arasında öncelik sırası ile sıkça uyuşmazlıklar yaşanmıştır. İşbu uyuşmazlıklar mukim büyükelçiler arasında öncelik sırasını belirleyen düzenlemelerin yapılma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaca binaen örneğin Papa II. Julius tarafından ilk kez 1504 yılında bir öncelik sırası listesi hazırlanmıştır. Bu listeye göre öncelik sırası; Kutsal Roma-Germen İmparatoru Büyükelçisi, Fransa Kralı Büyükelçisi, İspanya Kralı Büyükelçisi ve diğer Büyükelçiler şeklinde belirtilmiştir. Papalık makamının diplomaside etkisini kaybetmesi sonrasında ise bu listede uygulamadan kalkmıştır (Tuncer, 1991:20). Papanın hazırlamış olduğu öncelik sırası listesinden sonra bu konuda yapılan en önemli düzenleme ise 1815 yılında modern diplomasi döneminin başlangıcı olarak nitelenen Viyana Kongresiyle olmuş, Kongre'de büyükelçilerin sınıflarının belirlenmesi öncelik sorununu da sona erdirmiştir (Ergüven, 2016:125).

Diplomasinin tarihsel gelişimine önemli bir katkı sunan diğer bir gelişme 1618'den 1648'e kadar Avrupa'da süregelen ve "Otuz Yıl Savaşları" olarak da adlandırılan çatışma ortamına son veren Westphalia (Vestfalya) Antlaşmasıdır. Öyle ki bu Antlaşma hem uluslararası ilişkilerin hem de ulus devlet kavramlarının da başlangıcı olarak sayılmaktadır. Egemenlik, hudutlar, başka devletlerin bağımsızlıklarına saygı duyma, içişlerine karışmama, elçilik ve diplomasi gibi birçok kavram ile mekanizma da Antlaşmanın getirileri olarak sayılmaktadır (Daban, 2016:26).

3. Türk Tarihinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Diplomasi

Türk tarihinde diplomasinin varlığına ilişkin en eski bilgilerden biri Oğuz boylarının Maveraünnehir'e geçişleri sırasında Gazne hükümdarı Mesut ile Selçuklu beylerinin

yaptıkları görüşmelere ilişkindir. Bu görüşme ve belgelerden Türklerin savaş öncesi görüşme yapma usulünü bir ilke olarak diplomaside benimsedikleri ortaya çıkmaktadır (Versan, 1995:94). Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren komşu devletler ile diplomatik ilişkilerde bulunduğu ve özellikle Bizans İmparatorluğu ile elçi ve haberciler vasıtasıyla yürütülen dış temasların diplomasinin gelişim sürecine katkıda bulunduğu bilinen bir gerçektir (Girgin, 1992:37-38). Osmanlı 18. yüzyıla kadar *ad hoc* yani geçici diplomasi yöntemini uygulamaya devam etmiştir. Bu döneme kadar gönderilen elçi ve haberciler geçici süre ve görevlerle faaliyet göstermiştir.

Geçici süre ve görevle yabancı devletlere gönderilen ilk Osmanlı elçilerine verilen görevler ise; Barış antlaşmaları veya ticari sözleşmeler imzalamak, barış önerilerinde bulunmak, barış görüşmeleri ya da arabuluculuk yapmak, herhangi bir antlaşmanın maddelerini görüşmek, iyi dostluk ilişkileri kurmak, Osmanlı devletinin alacaklarını toplamak, Osmanlı padişahının cülusunu bildirmek, armağanlar götürmek, padişahın bir mektubunu götürmek, Osmanlıların kazandığı bir zaferi bildirmek, vergi istemek, tahta yeni geçen Avrupa monarkının cülusunu tebrik etmek, Avrupa krallarının taç giyme törenlerinde hazır bulunmak, Avrupa krallarını sünnet düğünlerine çağırmaktır (Tuncer, 1984:55). Osmanlı elçilerine döndüklerinde geri alınmak üzere, “Defterdarlık, Nişancılık, Beylerbeyliği veya Kadaskerlik” gibi önemli rütbelere verilir, elçilerin görevli oldukları ülkelere kalabalık hatta bin kişilik bir maiyetle gittikleri bile olmakta ve elçiler yabancı ülke hükümdarlarına sunmak amacıyla yanlarında padişahın bir mektubu olan ve “name-i hümayun” ya da “hümayunname” adı verilen mektubu da götürürlerdi (Tuncer, 1984:55)

Osmanlı özellikle kuruluş ile yükseliş dönemlerinde diplomasiyi büyük oranda askeri alanda kullanmış, savaşı ise bir diplomatik yöntem olarak görmüştür (Daban, 2016:36). Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomasi uzun bir süre sürekli olmayan bir niteliğe sahip olmuş, ancak 18. yüzyıla gelindiğinde reform hareketleri ile birlikte mukim büyükelçilerin kullanılması gündeme gelmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Osmanlı'da mukim büyükelçiliklerin kullanılmaya başladığı 18. yüzyıla kadar sürekli olmayan diplomasiye ait bazı kurumlarında hizmet verdiği görülmekte olup, bunlardan ilki güven ve güvenlik anlamlarına gelen ve İslam ülkesine girmek manasında kullanılan “eman” kurumudur (İpşirli, 1999:3).

18. yüzyıla kadar Osmanlı mukim büyükelçilikleri kullanmasa da, yabancı devletlerin Osmanlı ile mukim büyükelçilikleri vasıtasıyla diplomatik ilişkilerini yürüttükleri görülmüştür. Örneğin ilk olarak Venedik, 1454 yılında bir ahidname aracılığıyla Osmanlı

İmparatorluğu'nda mukim diplomasi temsilcisi “*balyos*” bulundurma hakkını elde etmiştir. Venedik'i ise sırasıyla 1475'te Polonya, 1497'de Rusya, 1521'de Avusturya, 1524'te Fransa, 1579'da İngiltere ve 1612'de ise Hollanda takip etmiştir (Girgin, 1992:62-63); (İskit, 2007:147-148). Osmanlı'da da bu yabancı elçilere bir takım ayrıcalıklar verilmiş; yabancı elçi, konsolos ve tüccarların kanuni korunmaya alınmaları için, Şeyhülislam'ın fetvası ile verilen bir belge olan ahidname aracılığıyla eman statüsüne sahip bulunmaları gerekli kılınmıştır (Erdoğan, 2003:64-65).

Yabancı devletlerin Osmanlı'da gerçekleştirdiği diğer diplomatik faaliyetler incelendiğinde 1718 tarihli Pasorofça Antlaşması ile Osmanlı diplomasisinde batılı devletler ile olan ilişkilerin, 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası ise Rusya'nın yeri giderek artmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde özellikle François I ile yapılan antlaşma sonrası Osmanlı diplomasisinde Fransa büyük bir öneme sahip olmuş, Fransa'nın Girit savaşında Venedik'e destek vermesi sonrası önem önceliği büyük oranda İngiltere ve Hollanda'ya geçmiştir. 18 ile 19. yüzyıllara gelindiğinde ise Osmanlı diplomasisinde Fransa ve İngiltere'nin tesiri yanına dönem dönem Rusya ve Almanya'da eklenmiştir. Öyle ki bu dönemde İngiliz, Fransız, Almanya ve Rus elçilerinin İstanbul'daki faaliyetleri Osmanlı diplomasisini de büyük oranda etkilemiş ve yön vermiştir. İmparatorluğun son yıllarına gelindiğinde ise Osmanlı'nın Japonya ve ABD ile diplomatik ilişkiler kurduğu bilinmektedir (Versan, 1995:94). Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan sürekli diplomasi uygulamasına geçilene kadar yabancı devletlerle ilişkilerini elçiler aracılığıyla yürütmüş, 16. yüzyıla kadar bu elçiler herhangi bir sınıf veya dereceye göre sınıflandırılmazken, bu tarihten sonra ise elçiler görevlerinin ve gönderildikleri devletin önemine göre büyükelçi ve ortaelçi sınıflarına göre ayırt edilmeye başlanmıştır. Bu iki sınıfın yanında sadece mektup göndermek gibi sınırlı ve basit görevleri yerine getirmek için ise *nameres* adı verilen görevliler de kullanılmıştır. Ayrıca ek olarak bir de temsil yetkisi gerektirmeyen temel hizmetler için görevlendirilen *çavuş* adında kişiler de mevcut olmuştur (Unat, 1987:19).

17. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı diplomasinin gelişim sürecine bir örnek olarak yabancı devletlerde Osmanlı İmparatorluğu'nu geçici görevlerle temsil eden diplomasi temsilcilerinin, *sefaretname* adı verilen ve gözlemleri ile izlenimlerini içeren raporlar tutmaya başlamışlardır (Unat, 1987:43). Bu *sefaretnameler* ise diplomasi temsilcilerinin görevinin niteliğine göre özel ve genel olarak ikiye ayrılmıştır. Özel *sefaretnameler* görev ile sınırlı olup, onun yerine getirilmesiyle ilgili hususları içermekte; genel *sefaretnameler* ise yabancı

devletin kültürü, ekonomisi, askeri kaynakları ve sanayisi gibi konularda bilgiler içermektedir (Unat, 1987:45).

Osmanlı'da sürekli diplomasi uygulamasına geçilmeden önce önemi bulunan son bir diplomasi kurumu ise Osmanlı merkez yapılanması içerisinde önemli bir yere sahip *reisülkütablık*'tır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyıla kadar sürekli diplomasiye geçilmemiş olması, dışişleri için ayrı bir kuruma gerek duyulmamasına neden olmuş bu nedenle de hem içişleri hem de dışişleri aynı kurumun yetki alanına girmiştir. İlk dönemlerde eman, ticaret beratı, yol ve giriş izni gibi konular *reisülkütab*'ın yetkileri arasındayken, Babıâli'nin kurulmasıyla beraber sadrazamın artan yetkileri de bünyesine dâhil olmuştur. Buna müteakip, 17. yüzyıla birlikte *reisülkütab*, Babıâli ve yabancı devlet büyükelçilikleri arasındaki iletişimi sağlayan kurum haline gelmiştir (Ergüven, 2016:127-128). Öyle ki III. Selim Dönemi'nde *reisülkütab*, dış ilişkilerde yabancı büyükelçiliklerin ilk karşılaştıkları kurum haline gelmiştir (Ergüven, 2016:131).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyıla kadar neden mukim büyükelçiliği kullanmadığı ise başka bir konudur. Neden olarak ilk görüş; Osmanlı'nın *Dar-ül İslam* ve *Dar-ül Harb* kavramları doğrultusunda, İslam kuralları uygulanan şahıslar ve kapsam dışındaki yabancılar şeklinde ikili bir ayırım gözetildiğidir. Güç kaybedene kadar da yabancı devletlerde mukim büyükelçilik kurmaya gerek duymamıştır (Ergüven, 2016:128). Ancak bu görüşlerin aksine Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman devletlerde de mukim büyükelçilik bulundurmadığı da bilinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun mukim büyükelçilikleri kullanmamasının ana nedenlerinden biri aynı görevi yerine getirecek bazı ikame kurumların varlığı olmuştur. Örneğin; yabancı devletler hakkında bilgi toplanması görevi dönem itibariyle Eflak Voyvadalığı, Kırım Hanlığı, Ragusa Cumhuriyeti ve Erdel Krallığı aracılığıyla yerine getirilmiş, diğer diplomatik ilişkilere yönelik işlemler ise İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin mukim büyükelçilikleri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir (Girgin, 1992:40). 18. yüzyıla birlikte askeri alanda birbiri ardına gelen olumsuz sonuçlar Osmanlı İmparatorluğu'nu müttefik ve iletişim arayışına itmiş, bu durum özellikle Avrupalı Devletlerle sürekli diplomasi ilişkilerinin kurulmasını şart hale sokmuştur. Buna müteakip çeşitli reformların gerçekleştirildiği III. Selim Dönemi'nde ilk defa üçer yıl süreyle mukim büyükelçilerin görevlendirilmesi kararı alınmıştır. Bu kararın ardında ise büyük oranda diplomatik anlamda diğer devletlerle ilişkileri yakından takip etmek,

yaşanan gelişmelere ilişkin doğru ve güvenilir bilgi almak ve aynı zamanda Osmanlı'yı Batı'nın dışında bırakmamak gibi düşünceler yatmıştır (Daban, 2016:36).

III. Selim dönemindeki bu sonuçla İngiltere nezdinde Yusuf Agâh Efendi büyükelçi olarak 8 Ocak 1794 yılında görevine başlamıştır (İskit, 2007:156-157). Fransız İhtilalinden ötürü ancak İngiltere'den sonra Fransa'nın da girişimleriyle 3 yıl sonra 28 Temmuz 1797'de Seyyid Ali Efendi Paris'e mukim büyükelçi olarak gönderilebilmiştir. Bu süreci ise Prusya ve Avusturya izlemiştir (Ergüven, 2016:130). İlk mukim büyükelçi olarak atanan İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya nezdinde ki büyükelçilerin üçer yıllık görev sürelerinin bitmesinin ardından III. Selim bu uygulamadan yeterli sonucu alamadığını düşünmüş ve masraf olarak görmüştür. Buna müteakip Londra, Viyana ve Berlin Büyükelçiliklerinde maslahatgüzar sıfatıyla Fenerli Rum Beyzadeler görevlendirilmiştir (Ergüven, 2016:130). Paris Büyükelçiliği'ne ise 1811 yılında aynı uygulamayla Galip Efendi görevlendirilmiştir. Mora Yarımadası'nda Yunan ayaklanmasının başlaması ve Fenerli Rum Beyzadelerin görevlerini yerine getirmemeleri nedeniyle 1821'de tüm Büyükelçilikler kapatılmıştır (İskit, 2007:159).

Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli diplomasi uygulamasından istediği sonuçları alamadığı aşikâr olmakla birlikte bunun en önemli nedeni, İmparatorluğun kaybettiği güç ile birlikte diplomaside etki sağlayamamasıdır. Bu nedenden ötürü örneğin; mukim büyükelçiliklerin görevlerini yerine getirmeleri için gerekli kaynakların sağlanmasında güçlük yaşanmış, büyükelçiler etkin bir konsolos ağı ile desteklenememiş ve son olarak da merkezi yönetimden yeteri kadar da yardım alamamıştır (Sander, 1993:205). Osmanlı'nın mukim büyükelçiliklerden istediği sonuçları alamamasının bir diğer nedeni ise sürekli diplomasinin daha önce uygulanmamasından kaynaklanmıştır. Bu noktada özellikle büyükelçilerin taşınması gereken nitelikler bakımından büyük sıkıntılar baş göstermiştir. Örneğin; III. Selim Dönemi'nde Avrupalı Devletler nezdinde görev yapan mukim büyükelçilerin mali konularda uzman olmakla birlikte hem diplomasi alanında hem de yabancı dil konusunda yetkinlik ve bilgiden yoksun oldukları tespit edilmiştir (Ergüven, 2016:130-131).

III. Selim Döneminde 1794 yılında başlayıp, 1821'e kadar devam eden başarısız sürekli diplomasi uygulaması daha sonraki dönemler için önemli faydalar getirmiş, II. Mahmud Dönemi'nde yeniden uygulamaya konulan mukim büyükelçilik kullanımında, III. Selim Dönemi'nden faydalanılmıştır. Bu dönemde başlayan uygulama ise Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesine kadar sürmüştür (Kuran, 1998:65). II. Mahmud Döneminde

sürekli diplomasinin yanında uzman ve kurumsal bir yapı ihtiyacından ötürü 11 Mart 1836 tarihinde *reisülküttab* yerine *Umur-ı Hariciye Nezareti* kurulmuştur (Soysal, 1999:72).

II. Mahmud Dönemi Osmanlı adına önemli uluslararası sorunların yaşandığı bir dönem olmuş, bu dönem içerisinde Yunan isyanı, Fransa'nın Cezayir'i işgali ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyanları gibi olaylar yaşanmıştır. Yaşanan bu olaylar nedeniyle mukim büyükelçiliklere büyük ihtiyaç duyulmuş, bunun neticesinde 1832 yılında Londra ile Viyana'ya mukim büyükelçiler atanmıştır. Londra ile Viyana'ya atanan büyükelçilikleri ise sırasıyla 1837'de Berlin, 1840'da Atina, 1849'da Tahran, 1854'te Brüksel ve La Haye, 1857'de Saint Petersburg, 1867'de Washington, 1878'de Bükreş, 1879'da Belgrad, 1898'de Stockholm, 1909'da Sofya ve 1917'de ise Kopenhag izlemiştir (İskit, 2007:160). 1832'de başlayan bu süreç ise 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla da sona ermiştir. Bu süreçte 135 mukim büyükelçi görev yapmış, ayrıca 22 mukim büyükelçilik de kurulmuştur. Osmanlı'nın son günlerinde Tiran'a atanan Büyükelçi Sadrettin Bey henüz görevine başlamamışken saltanat kaldırılmış, bu nedenden ötürü büyükelçi Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmeye başlamıştır (Ergüven, 2016:131).

Osmanlı'da diplomatik ayrıcalıklara ilişkin en önemli anlaşma Fransa ile yapılan ve diğer Avrupalı Devletlere de örnek teşkil eden 28 Mayıs 1740 tarihli anlaşma'dır. Anlaşmaya göre ceza ve hukuk davalarında farklı devlet vatandaşı yabancılar arasında meydana gelen uyuşmazlıklarda, yabancı devlet konsolosluk mahkemesi; uyuşmazlığın Osmanlı tebaasından birisi ile yabancı devlet vatandaşı arasında vuku bulması halinde ise, Osmanlı Mahkemeleri yabancı tercüman bulundurma şartını yerine getirmeleri durumunda yetkili kılınmıştır. Konsolosluk ayrıcalıklarına göre ise; konut, bina ve eşya dokunulmazlığı ile cezai yargı bağımsızlığı istisnasızken, hukuki yargı bağımsızlığında tek kural dışılık, konsolosun ticaretle uğraşmasından kaynaklanan uyuşmazlıklara ilişkin ortaya çıkmıştır (Menemencioğlu, 1938:149-155).

4. Modern Diplomasinin Gelişiminde Kodifikasyon Çalışmaları

Avrupa'da 15. yüzyıla, Osmanlı'da ise 18. yüzyıla kadar ad hoc yani geçici diplomasi yöntemleri uygulanmış bu tarihlerden sonra modern diplomasinin yani sürekli diplomasinin ilk örnekleri olarak mukim büyükelçiliklere geçiş başlamış, elçiler belirli bir süre doğrultusunda yurt dışına atanmaya başlamışlardır. Günümüzde sürekli diplomasinin yanında ad hoc diplomasinin de farklı modellerle uygulandığı görülebilmektedir. Devletlerarasındaki

ilişkilerin siyasetten ekonomik ve kültürel ilişkilere kadar çeşitlenmesi, diplomasinin de daha teknik bir nitelik kazanmasının da sonucuyla bu ilişkilerin yürütülmesi amacıyla yabancı ülkelere zaman zaman uzman kurullar gönderilmektedir. İşte bu diplomasi türü “ad hoc diplomasi” olarak adlandırılmaktadır (Tuncer, 1984:56).

“Ad hoc diplomasi” özel bir amaç ile belirli bir süre doğrultusunda yabancı ülkelere gönderilen elçi ve/veya uzman kurullar tarafından yürütülen bir diplomasi yöntemi olmakla birlikte; devlet başkanlarının yabancı ülkelere yaptıkları resmi ziyaretler, dışişleri bakanlarının uluslararası konferanslara yaptıkları katılımlar, mali ekonomik ve teknik konuları görüşmek amacıyla uzmanların yabancı ülkelere gönderilmesi, diplomatik ilişkileri kurmak amacıyla üst düzey hükümet yetkililerinin dış ülkelere gönderilmesi de bu diplomasi türünün kapsamına girmektedir (Tuncer, 1984:56). “Ad hoc diplomasisine” günümüzde bu kadar çok başvurulmasının ise bazı nedenleri mevcuttur. Bu nedenler; hava ulaşımında sağlanan hız, devlet etkinliklerinin kapsamının genişlemesi, teknik konuları ve uzmanlık bilgisi gerektiren sorunları düzenleme gereksiniminin artmasıdır (Tuncer, 1984:56).

Modern diplomasinin kökeni sayılabilecek ve Rönesans ile gündeme gelen sürekli diplomasinin uygulanmasında sıklıkla ortaya çıkan ana sorunlardan biri diplomasi temsilcilerinin öncelik sırasıyla ilgilidir. İlk kez 1504 yılında Papa II. Julius tarafından bir öncelik sırası listesi hazırlanmış, bu liste kalıcı olmamıştır. Avrupalı Devletlerin özellikle savaşlar sonrasında düzenledikleri konferanslarda devletleri temsil eden diplomasi temsilcilerinin öncelik sırası başlıca uyuşmazlık konularından biri olmuştur. Buna ek olarak yabancı devletlerde görev yapmakta olan mukim büyükelçilerin, özellikle resmi törenlerdeki öncelik sıraları sorununa da kalıcı bir çözüm getirilememiştir.

1815 yılında Viyana’da toplanan Viyana Kongresi’nde diplomasi temsilcilerinin öncelik sırası konusu da gündem maddesi olarak ele alınmıştır. Diplomasi temsilcilerinin sınıflandırılmasına karar verilmiş ve Viyana Anlaşması’nın eklerinden biri olan Viyana Tüzüğü, 19 Mart 1815 tarihinde Avusturya, Prusya, Rusya, İngiltere, Fransa, İspanya, İsveç ve Portekiz tarafından imzalanmıştır. Tüzükle diplomasi temsilcilere üç sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflama;

- Büyükelçiler, legalar ve nonslar,
- Hükümdarların nezdinde gönderilen orta elçiler ve diğer temsilciler,

- Dışişleri bakanı nezdinde gönderilen maslahatgüzarlar şeklinde olmuştur (Ergüven, 2016:133).

Diplomasi temsilcilerinin öncelik sırası 1815 tarihli Viyana Tüzüğü'nden üç yıl sonra 21 Kasım 1818'de bu sefer Avusturya, İngiltere, Fransa, Prusya ve Rusya tarafından orta elçi ve maslahatgüzarın arasına mukim elçi sınıfını da dâhil eden bir düzenlemeye karar kılınmış ve Aix-la-Chapelle Protokolü imzalanmıştır. Protokol ile diplomasi temsilcileri;

- Büyükelçiler, legalar ve nonslar,
- Hükümdarların nezdinde gönderilen orta elçiler ve diğer temsilciler,
- Mukim elçiler,
- Dışişleri bakanı nezdinde gönderilen maslahatgüzarlar şeklinde sınıflandırılmıştır (Ergüven, 2016:133).

1815 Viyana Tüzüğü ile 1818 tarihli Aix-la-Chapelle Protokolü modern diplomasinin başlangıcı için ilk ve kapsam itibariyle önemli gelişmeler olarak sayılmakta olup, bunların dışında Wilson İlkeleri de büyük önem arz etmektedir. I. Dünya Savaşı'nın bitimi sonrası 8 Ocak 1918'de ABD Başkanı Woodrow Wilson diplomaside önemli bir tabuyu yıkarak yüzyıllardır hâkim olan gizlilik prensibine karşı, açıklık ilkesi olarak adlandırılacak 14 ilkesini beyan etmiştir. Öyle ki bu ilkeler günümüz uygulamalarına dahi etki etmektedir.

Modern diplomasinin gelişiminde etkili diğer düzenleme çalışmaları ise sırasıyla 20 Şubat 1928 yılında toplanan Altıncı Pan-Amerikan Konferansı, 2 Mart ile 14 Nisan 1961 tarihleri arasında Viyana'da görüşülüp imzalanan Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi, yine 4 Nisan ile 22 Nisan arasında Viyana'da görüşülüp imzalanan Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi'dir (Ergüven, 2016:134-135).

5. Türkiye Cumhuriyeti Diplomasisi

2 Mayıs 1920 günü kabul edilen 3 sayılı Kanun ile Hariciye Vekâleti kurulmasıyla Türkiye Cumhuriyeti resmen modern diplomasinin içerisinde olmaya başlamış, 1961 Viyana Sözleşmesini 1984 yılında onaylamış 05.04.1985 tarihinde yürürlüğe girmiş, 1963 Viyana Sözleşmesi ise 20.05.1975 tarihinde onaylanmış 27.09.1975 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Bu işlemlerle Türkiye modern diplomasinin kodifikasyon çalışmalarına iştirak etmiştir.

TBMM'nin ilk temsilcilikleri Azerbaycan Bakü'de, İtalya Roma'da, Gürcistan Tiflis'de ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nde Moskova'da açılmış, 1920 yılından sonra

ise Ankara’da da diplomatik temsilcilikler açılmaya başlamıştır. İlk temsilcilik SSCB tarafınca açılmış, ardından 1921’de Gürcistan, Azerbaycan ve Afganistan’da temsilciler göndermiştir. 1923 yılında da Bulgaristan Ankara’ya temsilci gönderen ülke olmuştur. Avrupa devletlerine gelecek olursak ilk olarak Fransa, Kurtuluş Savaşı süresince Ankara’da askeri temsilci bulunduran tek Avrupa devleti olmuştur. Diğer Avrupa devletleri ise uzun bir süre temsilciliklerini İstanbul’da bulundurmuş, daha sonra ise Ankara’ya taşımışlardır (Daban, 2016:38).

Türkiye Cumhuriyeti kurumlar bazında ve birçok alanda olduğu gibi diplomaside de köklü bir Osmanlı mirasına sahip olarak kurulmuştur. Bu nedendir ki Osmanlı diplomasisine ait birçok özellik benzer şekilde Türkiye’de de görülmüştür. Bunlardan ilki birçok savaşa rağmen 600 yıl varlığını sürdüren Osmanlı gibi Türkiye’nin de güçlü bir diplomasiye sahip olmasıdır. İkincisi hem Osmanlı’da hem de Türkiye’de batılılaşma fikri Batı kültürüyle yetişmiş seçkin bir tabaka ile gelmiş, diplomasi de Batı tarzında yetişmiş diplomatlar ile gerçekleşmiştir. Üçüncü olarak Osmanlı gibi Türkiye’de diplomatik ilişkilerde kendinde daha zayıf devletler üzerinde ciddi bir baskı kurabilmektedir. Osmanlı-Safevi mücadelesi ile Türk-Yunan ilişkilerindeki Ege Denizi sorunu bunun en net örneklerinden biridir (Daban, 2016:37).

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu 29 Ekim 1923’den günümüze kadar dış politikasında Mustafa Kemal Atatürk’ün görüş ve ilkeleri ile “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” özdeyişi doğrultusunda hareket etmiştir. Bu doğrultuda hem diplomasiye hem de barışa büyük önem verilmiştir. Bunun en önemli kanıtlarından biri büyük uğraş verilerek Türkiye’nin II. Dünya Savaşına katılmamasıdır. Diğer bir gösterge ise dış temsilciliklerin artan sayısıdır. Cumhuriyetin ilk yılı olan 1923 ile 1924 yıllarında dış temsilcilik sayısı 12 ülkede büyükelçilik, elçilik ve maslahatgüzarlık, 18 konsolosluk ile de toplamda 30’u bulmuştur. 1930 yılına gelindiğinde bu sayı giderek artmış, dış temsilcilerin sayısı 27, başkonsolosluk ile konsolosluk sayıları ise 48’e yükselmiştir. 1960 yılında ise 52 büyükelçilik, 5 elçilik, 3 daimi temsilcilik, 27 başkonsolosluk ve 2 tane de konsolosluk açılmıştır (Daban, 2016:38-39).

Dış temsilcilikler ile temsilcilerimizin süreç içerisinde karşılaştıkları en önemli sorun ise terör eylemleri olmuştur. Ermeni terör örgütü ASALA tarafından 1970’li yıllardan 1980’li yıllara kadar dış temsilciliklerimiz ile temsilcilerimize çok sayıda terör saldırı yapılmış ilk olarak 1975’te Viyana Büyükelçimiz Danış Tunalıgil şehit edilmiştir. ASALA’nın bu saldırıları sonucunda 5’i büyükelçi olmak üzere toplamda 39 diplomatımız şehit edilmiştir (Daban, 2016:40).

Günümüze gelindiğinde ise Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki 142 Büyükelçilik, 13 Daimi Temsilcilik, 85 Başkonsolosluk, 1 Konsolosluk Ajanlığı ve 1 Ticaret Ofisi olmak üzere toplam 242 misyona sahiptir. Bakanlık bünyesinde merkezde ve dış teşkilatlarında 1775 diplomatik kariyer memuru görev yapmakta olup; hukuk müşaviri, mütercim, merkez memuru, sözleşmeli personel ve diğer unvanlarda görev yapan personelde toplandığında Bakanlığın Mayıs 2019 tarihi itibarıyla 6692 personeli bulunmaktadır. (MFA, 2021). Bu yapısı ile Türkiye'nin geniş bir Dışişleri Bakanlığı Teşkilatı mevcut olup, diplomasi uygulaması açısından etkin bir konumdadır.

Sonuç

Barışçıl yöntemler ve müzakereler ile devletlerarasındaki ilişkilerde doğacak sorunları çözmeyi ve ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen diplomasi, neredeyse devletlerin ortaya çıktığı ilk yıllardan beri var olan bir kavramdır. Diplomasinin uluslararası ilişkilerdeki işlevselliğinin çeşitliliği diplomasinin tarif edilmesine de yansımış, diplomasi; “meslek, sanat, bilim, süreç, görev” gibi kodlamalarla büyük oranda tanımlanmıştır. İnsanlık tarihinde yazılı dönemden bile önce var olan diplomasinin ilk olarak toplumlar arasında savaşlardan dolayı kurulan ilişkilerle ortaya çıktığı bilinmekle birlikte habercilerle yapılan görüşmeler ve bu habercilere sağlanan statü diplomasinin de ilk uygulamaları olmuştur.

Diplomasinin tarihsel gelişimi incelendiğinde ilk uygulamaların günümüze kadar gelen süreçte farklı dönemlerle evrildiği görülmektedir. Kurumsallaşmanın ve kalıcı uygulamaların bulunmadığı, diplomatların belirli süreler ve görevlerle faaliyet gösterdikleri ve daha sonra geri döndükleri diplomasinin ilk evresi “Ad Hoc Diplomasi” yani tek yanlı ve sürekli olmayan diplomasi olarak tanımlanmıştır. Milattan önceye kadar geçmişi bulunan bu döneme ait ilk örnekler Hititler ve Eski Mısırlılarda görülmüştür. Ad Hoc Diplomasi ya da tek yanlı ve sürekli diplomasinin benzer dönemlerde birçok coğrafyada gelişimler sergilediği, ilerleyen dönemlerde farklı gelişimler kazandığı da oldukça nettir. Yunan Şehir Devletlerinden Roma ve Bizans İmparatorluklarına, Hint Prenslüklerinden İslam Devletine, oradan da Osmanlı Devletine birçok medeniyet diplomasinin gelişimine önemli katkılar sunmuşlardır.

Ortaçağ'ın ardından Rönesans ve Reform dönemleri diplomasinin gelişimi açısından da büyük bir kırılma olmuş, modern diplomasiye geçiş öncesi ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Diplomasi ilişkilerinin hem süre hem de görev açısından sürekli hale dönüşmesi, ayrıca mukim büyükelçiliklerinin ortaya çıkması diplomasi adına en önemli evrimler olmuştur.

Milattan önce başlayan “Ad Hoc Diploması” 15. yüzyılda ise yerini “Sürekli Diplomasıye” bırakmıştır. Sürekli diplomasinin ilk örnekleri büyük oranda Kuzey İtalya’da görülmüş, Milano ve Cenova şehirlerindeki büyükelçiler ilk mukim büyükelçiler olarak, sürekli diplomasinin tarihine geçmiştir. İlk kurumsal yapıları takiben büyükelçiliklere dâhil öncelikler, statüler de beraberinde gelişmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu ise sürekli diplomasıye Avrupalı devletlere oranla daha geç bir dönemde geçiş sağlayabilmiştir. Özellikle 18. yüzyıla kadar Osmanlı’nın uyguladığı diploması anlayışı “Ad Hoc Diploması” kapsamında icra edilmiştir. 18. yüzyılda Osmanlı’da birçok alanda gerçekleşen reform hareketleri, Osmanlı diplomasısında etki uyandırmıştır. Yabancı devletler ise bu reform hareketlerinde çok önce Osmanlı’da mukim büyükelçilikleri açmışlardı. Örneğin ilk olarak Venedik daha 1454 yılında ilk mukim büyükelçiliği bulundurma hakkını elde etmiş, Venedik’i ise Polonya, Rusya, Avusturya, Fransa, İngiltere ve Hollanda takip etmiştir.

18. yüzyılda sürekli diplomasıye geçene kadar Osmanlı büyük oranda İstanbul’da bulunan yabancı misyonlar ile sınırları içinde bulunan Krallıklar, Hanlıklar ve Cumhuriyetler vasıtasıyla diplomasını yürütmüş, askeri ve siyasi olarak güç kaybedene kadar da bu uygulamalardan vazgeçmemiştir. III. Selim Dönemine gelindiğinde hem yaşanan kayıplar hem de reform hareketleri kapsamında sürekli diploması uygulamasına geçilmiştir. III. Selim Döneminde göreve başlayan ilk büyükelçi Yusuf Agah Efendi İngiltere nezdinde 8 Ocak 1794’te göreve başlamış, İngiltere’deki ilk mukim büyükelçiyi ise Fransa, Prusya ve Avusturya izlemiştir. Mukim büyükelçilik uygulamasının masraf olarak görülmesi ve yeterli verimin alınmadığı düşüncesi sonrasında görevlendirme daha çok Fenerli Rum Beyzadelerden yapılmıştır. 1821’de ise tüm büyükelçilikler kapatılmıştır.

II. Mahmud Dönemi ise III. Selim Döneminden alınan derslerle başlamış, ilk kurumsal yapı olarak Umar-ı Hariciye Nezareti kurulmuş, 1832 yılında tekrardan Londra ile Viyana’ya mukim büyükelçiler atanmıştır. Bu ikisini ise sırayla Berlin, Atina, Tahran, Brüksel izlemiştir. 1832’de başlayan bu süreçte saltanatın kaldırılmasına kadar yani 1922 yılına kadar 22 mukim büyükelçilik kurulmuş, 135 mukim büyükelçi görev yapmıştır.

Günümüz modern diploması uygulaması ise hem sürekli hem de ad hoc diploması uygulamalarını beraberinde taşıyan kompleks bir yapıya sahiptir. Devletlerin mukim büyükelçilikleri görevlerini sürdürdüğü gibi, devletlerarası ilişkilerin çok çeşitli ve teknik

konular olmasından ötürü uzman kurullar eliyle ad hoc diplomasi sürecide yürütülmektedir. Devlet kadrolarının yaptıkları dış ziyaretler, konferanslar, uzmanların görüşmeleri de modern diplomasi içindeki ad hoc diplomasi uygulamalarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti de 2 Mayıs 1920’de Hariciye Vekaleti’nin kurmasıyla modern diplomasiye entegre olmaya başlamış, modern diplomasinin kodifikasyon çalışmaları olan 1961 ve 1963 tarihli Viyana Sözleşmelerini kabul ederek yürürlüğe koymuştur. TBMM’nin ilk temsilcilikleri sırasıyla Bakü, Roma, Tiflis ve Moskova’da açılmıştır. Ankara’daki ilk diplomatik temsilcilik ise 1920 yılında SSCB tarafından açılmış, onu ise 1921’de Gürcistan, Azerbaycan ve Afganistan izlemiştir. Ankara’da diplomatik temsilcilik açan ilk Avrupa devletleri ise Bulgaristan ile Fransa olmuştur. Günümüze gelindiğinde ise Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı dünyada yaklaşık 250 ülkede misyon güden bünyesinde yaklaşık 7 bin personel barındıran bir ülkeye dönüşmüştür.

Sonuç olarak; “Ad Hoc Diplomasiden Sürekli Diplomasiye” yani “Geleneksel Diplomasiden Modern Diplomasiye” geçişte diplomasi büyük bir evrim geçirmiş, günümüzde modern diplomasinin yeni ve nihai bir formu olarak kamu diplomasisi de ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nden Osmanlı’dan günümüze kazanmış olduğu diplomatik tecrübesine ek olarak kamu diplomasisi mekanizmasıyla da diplomasi ayağında etkin bir performans sergilemeye devam etmektedir.

Kaynakça

Adcock, F., & Mosley, D. J. (1975). *Diplomacy In Ancient Greece*. London: Thames and Hudson.

Alsan, Z. M. (1947). *Devletler Hukuk Dersleri*. Ankara: Siyasal Bilgiler Okulu.

Anderson, M. S. (1993). *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*. London and New York: Longman Press.

Çelik, E. F. (1980). *Milletlerarası Hukuk (Cilt I)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Daban, C. (2016). Uluslararası İlişkilerde Siyasal Aktörler, Bürokrasi ve Jeopolitik Bağlamında Diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği. *BEU Akademik İzdüşüm / Academic Projection* , 2 (2), 22-50.

Dağ, A. E. (2005). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Anka.

- Erdoğan, M. K. (2003). 1701 Tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnamesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 4 (1), 64-65.
- Ergüven, N. S. (2016). Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi* , 7 (1), 111-141.
- Girgin, K. (1975). *Çağdaş Politika ve Diplomasi El Kitabı*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Girgin, K. (1992). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*. Ankara: TTK.
- Gönlübol, M. (1975). *Uluslararası Politika*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Hamilton, K., & Langhorne, R. (1995). *The Practice of Diplomacy*. London-New York: Routledge.
- İpşirli, M. (1999). *Osmanlı Devletinde "Eman" Sistemi, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Ankara: TTK.
- İskit, T. (2007). *Diplomasi, Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kuran, E. (1998). *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Menemencioğlu, E. (1938). *Devletler Umumii Hukuku I*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Siyasal Bilgiler Okulu.
- Meray, S. L. (1956). Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 11 (3), 81.
- MFA. (2021). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi*. MFA: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 06.07.2021.
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika* (Cilt 1). (B. Oran, & Ü. Oskay, Çev.) Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği.
- Nicholson, H. (1950). *Diplomacy*. London-New York: Oxford University Press.
- Özcan, A. B., & Çınar, Y. (2014). Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları. Y. Çınar içinde, *Diplomasinin Doğuşu ve Gelişimi* (s. 153). İstanbul: Hükümdar Yayınları.
- Sander, O. (1993). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü-Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Seviğ, M. R., & Seviği, V. R. (1962). *Devletler Hususi Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- Soysal, İ. (1999). Umur-ı Hariciye Nezaretinin Kurulması, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç. Ankara: TTK.
- Tuncer, H. (1982). Diplomatlarda Aranılan Başlıca Nitelikler. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* , 2 (1), 17.
- Tuncer, H. (1991). *Eski ve Yeni Diploması*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü.
- Tuncer, H. (2006). *Küresel Diploması*. Ankara: Ümit.
- Tuncer, H. (1984). Tarihte ve Günümüzde Ad Hoc Diploması. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* , 4 (1), 50-57.
- Unat, F. R. (1987). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameler*. Ankara: TTK.
- Versan, R. (1995). Tarih Boyunca ve Günümüzde Diploması. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (10), 89-96.